

כינוס החכמים בבני ברק

מים ראשונים: במקום מרכזי למדי בסדר ההגדה, בין גנות "עבדים היינו" וגנות "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", עוד לפני "והגדת" לארבעה הבנים, מופיע הסיפור על כינוס החכמים בבני ברק, מקומו של רבי עקיבא. במה זכה סיפור זה? יאמרו בעלי ההלכה: משום שהמשכו בדיון על מצוות ההגדה אם היא עד חצות או כל הלילה. ובעלי הסוד והאגדה יאמרו שנאמרו שם דברים נסתרים ומופלאים שלא נכנסו להגדה, ומורים לנו להשלים ולהעצים כל אחד ואחת בדרכו שלו ושלח. כל אחד מאיתנו הרי הוא כר' אליעזר, כר' יהושע, כר' אלעזר בן עזריה, כר' עקיבא וכו' טרפון ובכוחו ובכוחה לדרוש ולחדש כרוחו ומחשבתו הטובים. אך אנחנו היינו שם ושמחנו לפניו ולמלא כוסותיהם יין ולחלק להם מים ושמענו שם דברים שאוזן לא שמעה ופה לא יפסיק למלא ומקצתם זכרנו ורשמנו. ושואבי המים הנאמנים, אותם אנו משתפים כאן, ייטיבו להבדיל כבכל הדפים שלנו, בין "דברי חכמים כדרבנות" שבמקור "במים העליונים" ובין התוספות והחיבורים שלנו "במים התחתונים". שהרי יש להקפיד ולהיזהר בימים אלה על "מים שלנו".

סדר רב עמרם גאון - סדר פסח - מקור הסיפור

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.¹

תוספת פסחים פרק י הלכה יב - הכינוס אצל רבן גמליאל

מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד,² והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר. הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש.³

תוספות מסכת כתובות קה ע"א "דחשיב ליה קתני" - סדר החכמים חשוב?

... ולי נראה דחשיב ליה - החשוב יותר ... הכי נמי אשכחן: "מעשה ברבי אליעזר ור' יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא", אף על פי שרבי עקיבא היה חשוב מרבי אלעזר בן עזריה, שהוא היה ראש לחכמים, ובכל דוכתי אמרינן: "כגון רבי עקיבא וחבריו" ... אפילו הכי מזכיר ר' אלעזר ברישא. והיינו טעמא שהיה ממשפחה מיוחסת יותר מרבי עקיבא שהיה עשירי לעזרא וגם בשביל נשיאותו.⁴

¹ סיפור זה של כינוס חמשת החכמים בליל הסדר בבני ברק, אין לו מקור אחר מלבד נוסח ההגדה שבידינו, ומופיע לראשונה (כנראה) בסיפור רב עמרם גאון. לגבי זהות החכמים שנועדו בבני ברק, אין חולק שמדובר בחכמי יבנה, בדור השני שלאחר החורבן: ר' אליעזר בן הורקנוס, ר' יהושע בן חנניה - בר הפלוגתא העיקרי של ר' אליעזר, ר' אלעזר בן עזריה שמונה לנשיא זמני וחלקי בעקבות המחלוקת הגדולה עם רבן גמליאל (ברכות כז ע"ב) ור' עקיבא המארח. נוסף עליהם ר' טרפון, המבוגר שבחבורה שהיה כהן ומעיד על עצמו במספר מקומות שראה את בית המקדש על מכונו (ר' יהושע היה לוי משורר וכנראה גם ר' אליעזר בן הורקנוס, אבל ספק אם זכו לשמש במקדש). מה נאמר שם באותו כינוס? מה ספרו הם זה לזה לילה שלם? סיפור יציאת מצרים שבתורה ואזכורו לנביאים ובכתובים? הכנות לסיפור 'יציאת מצרים' של דורם, היינו מחשבות על מרידה ברומאים כפי שיש שמשערים? אנחנו רוצים ללכת בכיוון אחר ולשחזר את דברי חמשת החכמים במפגש זה עפ"י דרשות בהלכה ובאגדה שנראה לנו סביר שנאמרו שם.

² בייתוס בן זונין נזכר במספר מקורות ונראה שהיה איש עשיר ומלומד שהוקיר חכמים ושוחח עמם. ראו מסכת עבודה זרה פרק ה משנה ב: "מעשה בביתס בן זונן שהביא גורגרות בספינה ונשתברה חבית של יין נסך ונפל על גביהן ושאל לחכמים והתירו". ובמסכת בבא מציעא פרק ה משנה ג: " ... הלוהו על שדהו ואמר לו אם אי אתה נותן לי מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלי - הרי היא שלו. וכך היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים". ובגמרא פסחים לז ע"א: "אמר רב יהודה: דבר זה שאל בייתוס בן זונין לחכמים: מפני מה אמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח?" ועוד.

³ חוקרי ההגדה, גולדשמידט, ספראי, הרב כשר ואחרים (ראו מים אחרונים) מביאים סיפור זה כאירוע דומה אך שונה של כינוס חכמים בליל הסדר בו ישבו "כל אותו הלילה". חוקרים אלה הצביעו גם על ההבדלים בין הכינוס של רבן גמליאל וחבורתו, בה אין אזכור שמות "הזקנים" שהיו עמו, ואשר דן בהלכות הפסח, ובין הכינוס שבהגדה בו שמות החכמים ידועים וגלויים והם עוסקים בסיפור יציאת מצרים (ורבן גמליאל לא נכח שם). ראו גם מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יח שמגבילה את הדיון בהלכות הפסח, בדומה לאכילת קרבן הפסח, עד חצות: "מה העדות והחוקים - ר' אליעזר אומר: מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות? לכך נאמר מה העדות וגו'". הלכות הפסח - עד חצות בדומה לזמן אכילת קרבן הפסח, סיפור יציאת מצרים - כל הלילה בדומה להכנות בני ישראל כל הלילה ויצאו לפנות בוקר.

⁴ תוספות בא להסביר מדוע נמנה רבי עקיבא, ברשימת החכמים, לאחר ר' אלעזר בן עזריה, הגם שהיה חשוב ממנו. ואנו נוסף שר' עקיבא היה המארח! (ר' אליעזר ור' יהושע היו רבותיו של ר' עקיבא ולפיכך ברור מדוע הם מוזכרים לפניו). תשובות התוספות מקשרת אותנו עם סיפור הדחתו של רבן גמליאל, כמסופר בגמרא ברכות כז ע"ב (ובדברינו [ביום שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו](#)), לאחר שבייש את ר' יהושע, והעמדתו של ר' אלעזר בן עזריה כנשיא במקומו. ולאחר שהתפייסו עם רבן גמליאל סדרו "רוטציה": שלושה שבועות רבן גמליאל, שבוע ר' אלעזר בן עזריה. (ראו שם שרצו למנות את ר' עקיבא תחילה ודחו משום שאין לו זכות אבות). האם נוכל להסיק מכך שיש כאן שני כינוסים נפרדים מקבילים, רבן גמליאל עם "זקנים" שלא נתפרשו בשם, ור' אלעזר בן עזריה עם חכמים שמזדהים בשםם וחלקם היו במרד על רבן גמליאל? ושני הכינוסים אינם ביבנה! זה מנהיג שררה ויושב בראש "זקנים" ואלה בחבורה של שווים שאינה נוקטת בגיוני כבוד ופרוצדורה (ר' טרפון שהיה כהן והמבוגר בחבורה וזכה לראות

המשך ההגדה – מנין בכלל סיפור יציאת מצרים בלילה?

אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה,⁵ ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות,⁶ עד שדרשה בן זומא, שנאמר: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך" (דברים טז ג). ימי חיידך - הימים. כל ימי חיידך - הלילות.⁷ וחכמים אומרים. ימי חיידך - העולם הזה. כל ימי חיידך - להביא לימות המשיח.⁸

המשך המשנה בתוספתא ברכות פרק א הלכה י – אזכור יציאת מצרים בגאולה העתידית⁹

אמר להם בן זומא: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר: "לְכֹן הִנְהִימִים בְּאִים נְאֻם־ה' וְלֹא־יִאָמְרוּ עוֹד חִיֵּהוּ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: כִּי אִם־חִיֵּהוּ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּמִכָּל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְיָחֵם שָׁמָּה וַהֲשִׁבְתִּים עַל־אֲדָמְתֵם אֲשֶׁר נְתַתִּי לְאֲבוֹתֵם" (ירמיהו טז יד-טו).¹⁰

אמרו לו: לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא יציאת מצרים מוסף על מלכות. ¹¹ מלכות עיקר ויציאת מצרים טפילה. כיוצא בו: "לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל וגו'" (בראשית לה י) - לא שיעקר שם יעקב ממנו, אלא שיהא יעקב מוסף על ישראל. ישראל עיקר ויעקב טפילה.¹²

מקדש בעבודתו, נמנה אחרון). אלה בהלכה ואלה בסיפור יציאת מצרים. אולי גם זה לקח ראשון מהאופן בו צריך סיפור יציאת מצרים להיאמר: בסיפור, ללא גינוני כבוד, בחברותא ובניחותא, כל הלילה.

⁵ גם קטע זה רומז כמובן לסיפור המחלוקת בגמרא בברכות ומינויו של ר' אלעזר בן עזריה במקומו של רבן גמליאל, הגם שהיה עול לימים. ראו שם (בתרגום חופשי שלנו): "אמרה לו (אשתו): אין לך שיער לבן. אותו היום בן שמונה עשרה שנים היה, התרחש לו נס והלבינו שמונה עשרה שורות בשער. זהו שאמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן שבעים שנה". ראו שוב דברינו [ביום שבו העבירו את רבן גמליאל מנשיאותו](#) בדפים המיוחדים.

⁶ כאן אנו מנסים להיכנס לבית המדרש בבני ברק ולשחזר חלק משיח החכמים שם "כל אותו הלילה", ומסתבר שאת "ההצצה" הראשונה עושה עבורנו 'בעל ההגדה' עצמו, שמדביק את הדיון ההלכתי על אזכור יציאת מצרים בלילות (שמופיע במשנה ברכות פרק א משנה ה, תוספתא פסחים א י, ספרי דברים סימן קל ועוד), למעשה בחמישה החכמים (שכאמור אין לו מקור מלבד ההגדה עצמה). רבי אלעזר בן עזריה, שכאמור הוא נשיא זמני או חלקי, פותח בדיון מתי הוא בכלל זמן סיפור יציאת מצרים, ומנין לנו שמצוות זכירת יציאת מצרים (שקשורה במצוות יציאת תפילין שעיקר זמנם ביום) נוהגת בלילה? זה אותו ר' אלעזר בן עזריה שסבור שאכילת קרבן הפסח זמנה עד חצות (ראו ברכות ט ע"א, המכילתא בהערה 3 לעיל). אז גם אם נאמר שבשעת אכילת הפסח מספרים ביציאת מצרים, אין זה "כל הלילה", אלא עד חצות בלבד. וגם זה מנין לנו, שואל ר' אלעזר בן עזריה! נענה ר' עקיבא ואמר לו: הרי בזאת אני חולק עליך וסבור שכל הלילה היו אבותינו בתהליך של יציאה ורק בבוקר יצאו, שכתוב: "מִמְחֻרַת הַפֶּסַח יֵצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רְמָה לְעִינֵי כָל־מִצְרָיִם" (שמות לג ג) – וכי גנבים היו אבותינו שהיו צריכים לצאת בלילה? (אבות דרבי נתן נוסח א פרק כט) - "כל אותו הלילה" היה תהליך הגאולה! חיפזון מצרים היה עד חצות: "למהר לשלחם מן הארץ", אבל ה"חיפזון" של ישראל ושל השכינה היה בבוקר: "ויצאים ביד רמה" (מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ז). נענה ר' אליעזר ואמר: הריני סבור כבן עזריה חברנו (ירושלמי ברכות פרק א הלכה א), שמצוות ההגדה קשורה בזמן אכילת הפסח, וכמו שנמנו על חכמים במשנה הראשונה בש"ס וסיכמו שקריאת שמע בערבית זמנה עד חצות, כך גם מצוות הגדה! נשאו כולם עיניהם אל אב בית הדין, הארי בבחבורה, ר' יהושע בן חנניה, לשמוע מה יאמר. נענה ר' יהושע ואמר: על זה עצמו הרי אני חולק עליך ר' אליעזר, שאני אומר שאכילת הפסח היא כל הלילה. אבל גניח לך, נדבר על ההגדה ולא על האכילה. עכשיו שהזכרנו קריאת שמע של ערבית, נזכרתי במחלוקתי הגדולה עם רבן גמליאל בקשר לתפילת ערבית אם רשות היא או חובה, מחלוקת בגללה אין הוא מיסב איתנו. אני סבור שרבן גמליאל צדק וכשם שמצוות קריאת שמע היא עד עלות השחר, כך גם זמן סיפור יציאת מצרים! ובשנה הבאה נתפייס איתו ושוב נעשה סדר ביחד "כל אותו הלילה". לא נצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים אם נמשיך ונחזיק במחלוקת.

⁷ חזר אלעזר בן עזריה ונטל את רשות הדיבור ואמר: דרשותיכם נאות, אבל היכן האסמכתא בפסוק שמזכירים יציאת מצרים בלילות? אה, הנה נזכרתי! מי חסר לנו כאן? מי לא בא לכינוס? שמעון בן זומא מידוענו, הוא אשר מפיו שמעתי את הדרשה על הפסוק בספר דברים פרשת ראה. "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך - כל ימי חיידך - אלו הלילות". ולא רק בלילה זה אלא בכל לילה יש להזכיר את יציאת מצרים בקריאת שמע. הניעו כל החכמים את ראשם בהסכמה ובתמיהה: היכן בן זומא? היכן בן זומא? מימיו אנו שותים והוא איננו פה? קם ר' יהושע וספק כפיו ואמר: דומני שמהו איננו כשורה עם בן זומא חברנו. ראיתו שלשום במעלה הר הבית, עברתי לידו מספר פעמים ולא נתן לי שלום. נראה שהוא היה שקוע במחשבות עמוקות על סודות הבריאה וההשגחה ואני חושש מאד לשלומי - "הלך בן זומא". (בראשית רבה ב ד, חגיגה טו ע"א). נפל עצב רב בבית המדרש ומכולם על ר' עקיבא המארח שמאז שלקח עמו את בן זומא לפרדס, ידע שהוא "הציץ ונפגע" ושוב לא יחזור בן זומא לכוחו הגדול בתורה. "משמת בן זומא - בטלו הדרשנים" (מסכת סוטה פרק ט משנה טו), אבל תורתו ודרשותיו עומדים וקיימים.

⁸ הרי לנו חכמים נוספים שלא נתפרשו בשמותם והם שמכריעים לכאורה את ההלכה. מי הם אותם חכמים? שמא חלק מהם יושב כאן בכינוס בבני ברק? כך או כך, אזכור ימות המשיח יביא אותנו למקור הבא שבעל ההגדה השמיט.

⁹ תוספתא זו מובאת גם בגמרא ברכות יב ע"א כהמשך למשנה ("תנו רבנן") ועורך ההגדה בחר שלא להביאה מסיבות שיש עוד לברר. אבל אנו הרי קבלנו רשות להציץ לתוך שיח החכמים המלא ושם היא נדונה ולפיכך נידרש לה.

¹⁰ הזכרתם את בן זומא, המשיך ר' אלעזר בין עזריה, אל תַעֲצְבוּ על חברנו שאיננו. נזכיר תורתו ונשמח בה. נראה לי, המשיך, שחכמים, אולי גם חלק מהיושבים כאן, מסכימים עם דרשתו על הזכרת יציאת מצרים בלילות, אבל סבורים שיש כאן רעיון חשוב נוסף – הגאולה שאנו מייחלים לה. כל דור שואף לגאולה ואנו איננו בני חורין ומייחלים לגאולה שבוא תבוא. סיפור יציאת מצרים יכול צריך להיות כאן ועכשיו. בכל דור ודור קמים עלינו כללותנו וכל דור שואף לפדות נפשו. לפיכך אמרו חכמים: כל ימי חיידך – גם בימות המשיח. אבל ראו איך בן זומא מתעקש לעקור את יציאת מצרים לעתיד לבוא ומביא פסוק מפורש מספר ירמיהו שלעתיד לבוא "לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים!" ומה תאמרו לקושיה זו! האם ביושבנו כאן בליל גאולת מצרים ומחשבותינו על הגאולה לעתיד, אנחנו בונים את האפשרות שלעתיד לא נזכיר את יציאת מצרים? אנה חכמים, התיירו סבך זה.

¹¹ היא מלכות ישראל לעתיד לבוא. ובניגוד למונח "מלכויות" שבד"כ מציין את אומות העולם המשעבדות את עם ישראל.

¹² נתנו כולם עיניהם בר' עקיבא, שר' נחמיה תלמידו הוא אבי התוספתא, ומדרשים ספרא וספרי וסתם משנה כולם מתלמידיו ומבית מדרשו באו (סנהדרין פו ע"א), וזה השיב בנחת: הרי יש המשך לתוספתא וכבר ענינו לבן זומא שיש עיקר ויש טפל, יש ראשי ויש משני, יש משנה ויש ברייתא. בכל דור ודור חייב אדם לשאוף לגאולת דורו שלו, ומי כמכם יודע שעתידי אני למסור נפשי על כך.

מסכת פסחים פרק י משנה ה – מרבן גמליאל לברכת הגאולה¹³

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור. פסח - על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה - על שום שנגאלו אבותינו במצרים. מרור - על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים. בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג ח). לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו: הוציאנו מעבדות לחירות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפילה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו הללויה.¹⁴

מסכת ברכות פרק ג – ימים של חיים

משנה א: מי שמתו מוטל לפניו, פטור מקריאת שמע מן התפלה ומן התפילין ...

תלמוד ירושלמי הלכה א: תני: ומן התפילין. אָבֵל, ביום הראשון אינו נותן תפילין, ביום השני הוא נותן תפילין, ואם באו פנים חדשות הוא חולצן כל שבעה,¹⁵ דברי ר' אליעזר. ר' יהושע אומר: בראשונה ובשני אינו נותן תפילין, ביום השלישי הוא נותן תפילין. ואם באו פנים חדשות אינו חולצן ... א"ר בון: כתיב: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך" [דברים טז ג] - ימים שאת עוסק בהן בחיים, ולא ימים שאת עוסק בהן במתים.¹⁶

ועם זאת, "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". יציאת מצרים היא הטופוס לכל גאולה עתידית ולכן תמיד תיזכר. יש לנו שתי דוגמאות לכאן ולכאן מאבות האומה, שהגיעה השעה שנזכיר גם אותם בשיח שלנו. שהרי ההיסטוריה שלנו לא מתחילה בספר שמות, אלא בספר בראשית, ספרם של האבות. הנה אברהם, שונה שמו באחת מאברם - 'אב לארם', לאברהם שמו העברי, ואין יותר "אברם" בתנ"ך (חוץ מאחד ואת זה אני משאיר לכם למצוא). ו"כל הקורא לאברהם אברם - עובר בעשה" (ברכות יג ע"א). ובדומה לאברהם גם שרה "לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה". אבל יעקב שנולד בארץ, לא נעקר שמו הראשון, גם כאשר התווסף לו השם ישראל. אנחנו מכנים עצמנו עם ישראל, בני ישראל, ארץ ישראל (ואני רואה בעיני רוחי שיום אחד גם תקום מדינת ישראל), אבל כל נשכח שאנחנו גם בני יעקב. הוסיף ר' טרפון ואמר: מה טובים דבריך ר' עקיבא ומתוקים. "כל הפורש ממך כפורש מן החיים" (קידושין סו ע"ב) ואני אינני אלא כמוסיף על דבריך. האם שמתם לב ש"בני יעקב" מופיע רק בספר בראשית? בכל שאר חומשי התורה: שמות, ויקרא, במדבר ודברים, מופיע רק "בני ישראל"! אם נעקור את השם יעקב, כאילו עקרנו את ספר בראשית! ואני רואה בעיני רוחי את הדורות הבאים, תלמידי תלמידינו, אמוראים "יקראו (מזכיר לכם איזה צליל?) שיוסיפו כהנה וכהנה לסיפור יציאת מצרים ויתווכחו מהיכן צריך להתחיל אותו? מ"עבדים היינו לפרעה במצרים", כשיטתו של אמורא שאני רואה ששמואל יקראו לו, או מ"ארמי עובד אבלי", כשיטתו של אבא אריכא, רב שמו, שינק את עיקר תורתו כאן בארץ ישראל. וזה נוגע גם לסיפור שלנו הלילה. האם נתחיל את סיפור יציאת מצרים מספר שמות או מספר בראשית. אבל אני חושב שהפלגנו דינו, גם לאבות שלפנינו וגם לבנים שיבואו אחרינו וכבר קיימנו כהלכתו את הצו: "בכל דור ודור".

¹³ בין השיטין, ומחוץ לשיח בית המדרש התנאי בבני ברק אליו נכנסנו שלא ברשות, נעיר שבמקורות שנעזרנו בהם, ראו מים אחרונים, יש ניסיון לשחזר את ההגדה לשכבותיה ההיסטוריות והדרשניות: הגדת התנאים, הגדת האמוראים (בהבדלים שבין הבבלי לירושלמי, כמו ההבדל הידוע בין הבן הרשע או הטיפש), הגדת הגאונים בנוסחיה השונים (שהיא עיקר הנוסח שלפנינו שהתגבש מרב נטרונאי גאון ואילך) ותוספות כל הדורות האחרונים עד ששאלנו גם מתרבויות אחרות כגון חד גדיא. כאן, אנחנו במשנה של הפרק האחרון במסכת פסחים, בשכבה התנאית.

¹⁴ ועוד אני נזכר, המשיך ר' טרפון, בדברי רבן גמליאל שאיננו כאן איתנו, על שלושה הדברים המרכזיים של הלילה הזה שאמרנו לילדים בתחילת הערב וכעת נחזור ונאמר אותם לעצמנו. ומדברים אלה נמשך הציור לראות עצמנו בכל דור ודור כאילו אני יצאנו ממצרים. ואני מסכים עם רבי יהושע חברי שמיד לאחר הפסח נלך ונתפייס עם רבן גמליאל שכל כך הרבה פעמים הזכרנו אותו הלילה הזה. גם זו תהא יציאת מצרים שלנו. ולך ר' יהושע בפרט אינני צריך להזכיר ש"הלילה הזה" נקבע ע"י לוח השנה ובית דינו של רבן גמליאל (מסכת ראש השנה פרק ב משנה ט). ואגב הללויה והמצווה לומר את ההלל בסעודה, אני נזכר בהלל שהיינו אומרים בזמן אכילת קרבן הפסח על הגגות בירושלים, עד שאמרנו: "כזית פסח והגג היה נשבר", מרוב שמחה והלל (פסחים פה ע"ב). והיינו מסיימים בברכת הגאולה: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרור". שנזכה לשוב ולומר גם "פסח" ביחד עם מצה ומרור. אבל לא היינו חותמים בברכה. אולי בגלל שחסרה לנו הגאולה שלנו. לא חותמים? הזדעק ר' עקיבא, וודאי וודאי שחותמים ומסיימים: "כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים ... ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה ה' גאל ישראל". גאל, גואל ויגאל! אני חותם על הגאולה, כאן ועכשיו! טוב, נכנע ר' טרפון, לא היית שם, אבל אתה, עקיבא תמיד צודק: "אשריך אברהם אבינו שיצא מחלצך עקיבא. טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה. הא כל הפורש ממך כפורש מחייו" (ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא עה).

¹⁵ משום שהמנחמים החדשים (ה"פנים החדשות") חוזרים ומעוררים את האבל.

¹⁶ פתח ר' עקיבא ואמר: כבוד גדול עשו לי שני רבותי הגדולים: ר' יהושע ור' אליעזר שבאו להסב בלילה הזה בביתי ובעירי. יראו תלמידי וישכילו שאני רבם הנערץ, אינני אלא כתלמיד לפני רבותי. נחלקים שני רבותי הגדולים כמעט בכל דבר ועניין, גם בפרטי דין זה שאבל פטור מתפילין, ואני הקטן צריך להכריע ביניהם ... אך כאן הבאתי מחלוקתם כי אני מבקש, ברשותכם, לחזור לדרשות על הפסוק: "כל ימי חיידך". גם בזמנים הקשים האלה, בהם אנו נתונים לשלטונה הקשה של רומא וגזרותיה, עלינו לזכור את ההבטחה הגדולה: "ברית כרותה לישראל שלא ימוש ספר התורה מתוכם, שנאמר: כי לא תשכח מפי זרעו" (מגילת תענית הסכוליון, עשרים ושמונה באדר). לימוד התורה לעולם לא ייפסק ועתידים לקום חכמי דורות הבאים, אמוראים יקראו להם, וידרשו את "כל ימי חיידך" על מצוות תפילין, שגם היא קשורה ליציאת מצרים, ככתוב בשמות יג טז: "וְהָיָה לְאוֹת עֲלֵי־יָדְכָה וְלְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְחַזֵּק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם". ועל בסיס פסוק זה, יתנו הם טעם לדברינו שאמרנו שאבל פטור מתפילין. אנחנו אמרנו ולא נימקנו. יבואו הם ויתנו טעם נאה: "כל ימי חיידך - ימים שאתה עוסק בהן בחיים, ולא ימים שאתה עוסק בהן במתים". להוותנו, אנו אמנם מצויים בלא מעט ימי אבילות ועיסוק במתים, אבל עדיין קדושת החיים מעל לכל היא! בין "ימי חיידך" של סיפור יציאת מצרים ו"ימי חיידך"

מסכת פסחים פרק י – כוס חמישי

משנה ז: מזוגו לו כוס שלישי מברך על מזוגו, רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר ...
 גמרא דף קיח עמוד א: תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון ...
 רי"ף מסכת פסחים דף כו עמוד א: רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. מאי ברכת השיר? רב
 יהודה אמר: יהללך ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. תנו רבנן: חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי רבי טרפון.¹⁷

חג שמח

מחלקי המים

מים אחרונים: בדף זה הסתייגנו בהגדת גולדשמידט, הגדה שלמה לרב מ. כשר והגדת חז"ל של שמואל וזאב ספראי, שמחקרם על התפתחות ההגדה ומקורותיה הוא אוצר בלום. 'השחזור' של השיח הפנימי בבית המדרש בבני ברק "כל אותה הלילה" הוא באחריותנו.

של ימות המשיח, עדיין מרובים איתנו "ימי חי"ך", בהם אנו מתעטרים בציצית ותפילין. האין זו דרשה נאה? ואת שואבי המים נפנה לדברינו [ברכת מחיה החיים](#).

¹⁷ עקיבא ידידי, פתח ר' טרפון, דיבר על תורת הבנים והדורות שיבואו אחרינו. ואני מבקש ללכת בדרך שסלל רבן גמליאל, להחזיר אותנו להלל וברכת הגאולה שכבר דברנו עליהם לעיל ולהתייחס גם אל ... עצמי. ראו איך השתרבב שמי בנושא המרתק של כוס חמישי ואיך עתידיים לחלוק פרשני התלמוד (הראשונים) אם כוס זו היא מצווה, דבר מן המובחר, רשות, או שאין להוסיף כלל על ארבע הכוסות. רב עמרם גאון, הר"ף, הראב"ד, הרא"ש ואחרים מצדדים בכוס חמישי, גם הרמב"ם, ראש לחכמים, שעתידי לכתוב ספר הלכה מקיף בשם משנה תורה, יכתוב בספרו: "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול". אך כנגדם עומדים בעלי התוספות, רשב"ם בראשם, ומתנגדים לכוס החמישי. ולמרבה הפלא, ר' יוסף קארו שעתידי לחבר את ספר ההלכה הגדול, שולחן ערוך, פוסק כמו חכמי צרפת ואשכנז ולא כמו חכמי ספרד והמזרח. וכל זה הם עתידיים לומר בשמי! מנין לך כל זאת, שאלו ארבעת החכמים את ר' טרפון, איך זה ראית את שיח חכמי הדורות הבאים כל כך במדויק? ראיתי איזה דף יפה, ענה ר' טרפון, בשם [כוס חמישי – והבאתי](#) באתר האינטרנט שכתב מאן דהו בשם מחלקי המים, כשהוא מסתמך על מחקר גדול שערך הרב מ. כשר בנושא זה בהגדה השלימה. ובהגדה זו, כמו באלפי הגדות שנדפסו לאורך כל הדורות הבאים, מופיע המעשה בהתכנסות שלנו כאן! והם מזכירים אותנו בכל שנה ושנה, אלפי שנים מהיום ישבו כל בית ישראל, איש איש וביתו, יחזרו לספר בכינוס שלנו וישננו את דברינו! האין זה דבר מופלא? איזו מורשת יפה הנחנו לבנינו ולדורות הבאים ואף מקום להתגדר בו בחידושיהם ומדרשיהם. יפה ונאה דרשת טרפון, ענו כולם, אבל מה [אתה אומר](#) על כוס חמישי? מה תאמר לנו ומה תאמר לדורות? – עיניכם הרואות, ענה להם ר' טרפון שיש חילופי גרסאות ונוסחאות ולא בכדי מובאים בשמי דברים סותרים. ומי אני שאכניס ראשי בין ההרים הגדולים! יש דברים שמוטב לנו להניח לדורות הבאים. אבל כיוון ששאלתם, אני סבור שהדבר נתון לשיקול דעתו של כל דור. בפרט לדור שיתקיים בו לשון "והבאתי", שהרי כמה מעלות טובות למקום ואל לאדם להיות כפוי טובה. ואם לא נחה דעת חכמים שישבו בגולה לומר כוס חמישי של "והבאתי", תנוח דעתם של בנים שזכו לכך. ואם לא בליל הסדר, אז בליל יום העצמאות הבא עליהם לטובה שלעולם יחול ביום בשבוע בו "שירה חדשה שבחו גאולים".